

Příloha 1

Experimentální ekonomie

Experimentální ekonomie představuje interdisciplinární vědu, která se pohybuje na hranicích mezi ekonomikou a psychologií. Charakteristickým znakem experimentální ekonomie je využívání laboratorních metod, tj. metod obvyklých v psychologii, k testování ekonomických teorií. Laboratorní metody oproti klasickým empirickým metodám umožňují určitou kontrolu vstupních proměnných a sledování jejich vlivu. Ekonomické experimenty se soustředí na fungování trhů, tržní pravidla a instituce, směnu, vyjednávání i na poznávání chování ekonomických aktérů na různých trzích a při různých obměnách tržních mechanismů.

Ač první experimenty v ekonomii proběhly již ve 40. letech, ke skutečnému rozvoji tohoto oboru ekonomie došlo až koncem let osmdesátých. Podíváme-li se na přehled publikací z oboru experimentální ekonomie, většina z nich pochází právě z posledních dvou desetiletí (Holt 2006). O vzestupu této disciplíny v posledních letech hovoří také několik Nobelových cen za ekonomii, které obdrželi vědci z řad experimentální ekonomie. První Nobelova cena byla udělena J. F. Nashovi a R. Seltenovi v roce 1994 za propracování teorie her. V roce 2002 byla Nobelova cena za ekonomii udělena ekonomovi V. Smithovi a psychologovi Kahnemanovi za to, že položili základy nového výzkumného oboru, experimentální ekonomii. Nobelova cena za ekonomii v roce 2005 pak byla udělena R. Aumannovi a T. C. Schellingovi za zvýšení porozumění konfliktům a spolupráci prostřednictvím analýzy teorie her.

Experimentální ekonomie mnohdy splývá s jinou, nově se rozvíjející ekonomickou disciplínou, kterou je behaviorální ekonomie. Behaviorální ekonomie se zabývá tím, jak je výsledek ekonomických rozhodnutí závislý na průběhu samotného procesu rozhodování a jeho okolnostech. Zatímco experimentální ekonomie sbírá data nového druhu, vhodná pro testování existujících ekonomických hypotéz a modelů, behaviorální ekonomie se snaží budovat nové hypotézy a následně je testovat.

Stručná historie experimentální ekonomie

Na počátku experimentální ekonomie stojí americký ekonom Edward Chamberlin, tvůrce konceptu monopolistické konkurence. E. Chamberlin uskutečňoval na konci 40. let první jednoduché experimenty⁴⁹ se studenty, v nichž studentům ukazoval nedokonalost fungování trhů. Zajímavostí je, že právě těchto experimentů se jako student zúčastnil také Vernon Smith, který pak v 80. letech jako profesor ekonomie na Arizonské univerzitě položil základy experimentální ekonomie jako oboru, vyvinul řadu experimentálních metod a vytvořil standard pro to, co dnes představuje spolehlivý laboratorní experiment. (Davis, Holt 1993)

Ve stejném čase, kdy E. Chamberlin přichází s teorií monopolistické konkurence a J. M. Keynes napsal svou slavnou knihu *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936), John von Neumann a Oscar Morgenstern vydávají knihu *Theory of Games and Economic Behavior* (1944), jež přichází s poznatkem, že hlavní ekonomické aktivity jsou ovlivňovány bilaterálními interakcemi i interakcemi v malých skupinách a předpoklad nestrategického vytváření ceny je dle jejich názoru nerealistický. Tato kniha znamenala zrod teorie her jako samostatné matematické disciplíny a ukázala možnost využití herně-teoretických metod v oblasti modelování ekonomického rozhodování.

Hra (game) představuje strategickou situaci, ve které zisky hráčů závisí nejen na jejich vlastních rozhodnutích, ale i rozhodnutích ostatních hráčů. Každou hru lze charakterizovat skupinou hráčů, souborem všech možných rozhodnutí, dostupnými informacemi v každém okamžiku rozhodování a zisky, jež jsou funkcí všech rozhodnutí a náhodných událostí. Důležitým pojmem v teorii her je *strategie*, která představuje kompletní plán jednání včetně možných následků. John von Neumann a Oscar Morgenstern podali ucelenou koncepci kooperativní hry dvou hráčů s nulovým součtem. Dalším krokem pak bylo řešení nekooperativních her s nekonstantním součtem a s libovolným počtem hráčů a dále kooperativních her s nepřenositelnou výhrou. O tento rozvoj se v padesátých letech zasloužil J. F. Nash, pozdější nositel Nobelovy ceny za ekonomii.

---

⁴⁹ První Chamberlinův experiment byl zaznamenán v roce 1948 a výsledky byly zpracovány ve stati "An Experimental Imperfect Market" z roku 1948.

Nejznámějším příkladem teorie her je tzv. věžňovo dilema⁵⁰, které řeší problém, za jakých podmínek je pro hráče výhodnější kooperace než konkurence. Mezi klasické studie aplikace věžňovo dilematu na oligopolní trh, tj. řešení problému spolupráce či soutěže v podmínkách oligopolní konkurence, patří díla německých ekonomů Heinze Sauermanna, Reinharda Seltena a američanů Sidneyho Siegela a Lawrence Fourakera. V 60. letech se také některé vysoké školy zaměřené na obchod a ekonomiku (např. Carnegie-Mellon's Graduate School of Industrial Administration) začínají zajímat o aplikace teorie her a uskutečňují řadu experimentů, tzv. business games.

Vzbudit zájem ekonomů o psychologická omezení ekonomického chování lidí se pokoušel už od 40. let 20. století americký psycholog, ekonom a později průkopník umělé inteligence Herbert Simon. H. Simon se sice v roce 1978 dočkal Nobelovy ceny za ekonomii, jeho myšlenka omezené racionality však zůstala zajímavou kuriozitou, jejíž rozvíjení se většině ekonomů zdálo neperspektivní.

Na konci 70. let začíná Vernon Smith spolupracovat s jiným americkým ekonomem, Charlesem Plottem, který se zabýval problémem veřejné volby a uskutečnil také první volební experimenty. V 80. letech se V. Smith a jeho kolegové z Arizonské univerzity zasloužili o vznik první laboratoře experimentální ekonomie. Následuje pak vznik laboratoří i na evropském kontinentě a postupně je v laboratořích využíváno počítačové techniky. V roce 1986 byla založena Asociace pro ekonomickou vědu, jejímiž členy byli význační experimentální ekonomové. V 90. letech Vernon Smith a Mark Isaac začali editovat sborníky *Research in Experimental Economics* a byly publikovány první shrnující knihy o experimentální ekonomii, např. knihy Davise a Holta (1993) a Kagela a Rotha (1995). Od roku 1998 je vydáván první odborný časopis experimentální ekonomie pod názvem *Experimental Economics* (Holt 2006). To vše nasvědčuje tomu, že od devadesátých let se experimentální ekonomie stává samostatným vědním oborem, který zaznamenává nebývalý rozvoj.

⁵⁰ Věžňovo dilema poprvé formuloval A. W. Tucker v padesátých letech (Davis, Holt 1993).

⁵¹ Jako heuristiku označuje myšlenkový postup, který redukuje složité úlohy v oblasti odhadování pravděpodobností a převádí je na jednodušší myšlenkové operace (Skořepa 2005).

Přehled typů experimentů

Experimentální ekonomie rozlišuje v zásadě tři základní typy experimentů:

- *tržní experimenty* (market experiments), které modelují trh a tržní mechanismus,
- *herní experimenty* (game experiments), jež aplikují teorii her a
- *experimenty individuální volby* (individual-choice experiments), které se zaměřují na individuální jednání ekonomických aktérů.

Individuální rozhodování

Ekonomický trh představuje komplexní množství interakcí mezi prodávajícími a kupujícími. Klíčové aspekty individuálního jednání jednotlivců však zůstávají skryty a právě experimenty jsou způsobem, jak odhalit faktory ovlivňující chování za specifických tržních situacích (Holt 2006).

Psycholog Daniel Kahneman přispěl k integrování poznatků psychologického výzkumu do ekonomických věd zejména v oblasti lidského uvažování a rozhodování za nejistoty a za tento počín také obdržel Nobelovu cenu za ekonomii v roce 2002. Výsledky Kahnemanových výzkumů poukazují na to, že v lidském myšlení může docházet ke zkratům, které vedou k systematickému porušování základních principů teorie pravděpodobnosti.

Kahnemanův přínos můžeme rozčlenit zhruba do dvou obecných tematických okruhů, které lze označit jako „uvažování“ a „porovnávání alternativ“ (Kagel, Roth 1995, Skořepa 2005). *Uvažování* označuje první fázi rozhodování, kdy jedinec odvozuje nové poznatky o dané rozhodovací úloze z poznatků již známých, pak následuje druhá fáze rozhodování, kterou je *porovnávání* různých *alternativ*. D. Kahneman se svým spolupracovníkem Tverským rozlišují tři typy heuristik⁵¹, které mohou vést k systematickým chybám během uvažování. Jedná se o reprezentativní heuristiku, dvoustupňovou heuristiku a kotevní heuristiku.

Reprezentativní heuristika představuje tendenci lidí spoléhat při posuzování vzorku jen na jeho (mnohdy neúplně zjištěné) parametry a nebrat v úvahu složení zdrojového souboru. Například při úvahách o tom, do které finanční instituce má střadatel umístit úspory, by se rozhodně neměl střadatel zajímat jen o parametry konkrétní předběžně vybrané finanční instituce a spoléhat se na to, jak dobře tyto parametry odpovídají představě kvalitně vedené finanční instituce, neboť tyto parametry mohou mít jen omezenou vypovídací schopnost. Střadatel by se měl zajímat také o pravděpodobnost, že tato instituce skončí vytunelováním. Tuto pravděpodobnost lze odhadnout právě na základě složení „zdrojového souboru“ – jako poměr mezi počtem těch institucí daného typu, které byly vytunelovány, a těch, které nebyly.

Dostupnostní heuristika je myšlenkový postup, při němž je frekvence jistého prvku nebo pravděpodobnost události odhadována podle dostupných jednoduchých příkladů, jež nám poskytují např. média. Účastníci jednoho pokusu byli požádáni, aby odhadli, jakou frekvenci mají různé příčiny úmrtí. Ukázalo se, že tyto odhady jsou korelovány s frekvencí výskytu těchto příčin v novinovém zpravodajství, a naopak že téměř nezávislejší na skutečné frekvenci výskytu různých příčin v běžném životě. Závislost odhadovaných frekvencí příčin úmrtí na prostoru věnovaném novinami různým příčinám vedla například k tomu, že lidé považovali nehody za stejně častou příčinu úmrtí jako nemoci; přitom ve skutečnosti je počet úmrtí způsobený nemocí zhruba 15x vyšší než počet úmrtí způsobený nehodou.

Lidé provádějí odhady velice často tak, že nějakou známou hodnotu si vezmou za základ (kotvu) a výsledný odhad získají tím, že se od této kotvy posunou v rozsahu a směru, který považují za správný. Problém tohoto postupu (*kotvní heuristiky*) je však v tom, že rozsah posunu od kotvy volí člověk často nesprávně. Například Tversky a Kahneman položili účastníkům pokusu dvě otázky. Nejprve se ptali účastníků pokusu, zda je procento afrických států mezi členy OSN podle jejich odhadu vyšší nebo nižší než číslo, které bylo na samém začátku pokusu zcela náhodně vylosováno z intervalu 1 až 100, a následně měli účastníci odhadovat, kolik procent tvoří africké státy mezi členy OSN. Výsledky pokusu s různými skupinami ukázali, že se lidé ve svých odhadech nechali ovlivnit zcela irelevantním, na začátku náhodně vylosovaným číslem, které pro ně představovalo kotvu.

Porovnávání alternativ představuje druhý tematický okruh práce Kahnemana a Tverského. K nejvýznamnějším počinům patří formulace tzv. prospektové teorie, která upozorňuje opět na tři typy chyb uvažování, na teorii referenčního bodu, teorii averze vůči ztrátě a na teorii transformace pravděpodobnosti. *Teorie referenčního bodu* vypovídá o tom, že hodnocení alternativ člověk obvykle vztahuje k určitému výchozímu bodu. Přirozeným referenčním bodem je v mnoha případech současný stav; jedinec v takovém případě u každé alternativy hodnotí, jakou změnu přinese oproti současnému stavu. Nehodnotíme tedy celkový příjem, ale pouze změnu oproti tomuto bodu. Často například nebereme v úvahu počáteční náklady a hodnotíme pouze pozdější výnosy. *Averze ke ztrátě* představuje poznatek, že ztráty se zdají být vyšší než zisky, tzn. proděláme-li 100 000 Kč, pocítujeme tuto ztrátu jako vyšší částku, než když stejnou částku 100 000 Kč vyděláme.

Transformace pravděpodobnosti upozorňuje na jiný poznatek z výzkumů Kahnemana a Tverského, a sice že různé možné výsledky jednotlivých alternativ jsou násobeny nikoli přímo jejich objektivními pravděpodobnostmi, nýbrž jejich transformacemi. Transformace je způsobena různými faktory, které jedinec bere v úvahu při vážení možných výsledků jednotlivých alternativ. V oblasti nízkých pravděpodobností jsou transformované pravděpodobnosti vyšší než příslušné pravděpodobnosti (tj. jedinec má tendenci přeceňovat možnost výskytu velmi nepravděpodobných událostí), zatímco pro střední a vysoké pravděpodobnosti platí opak. V blízkosti krajních bodů (jistota a nemožnost) je citlivost vah na změnu pravděpodobnosti veliká (tj. jedinec vidí poměrně velký rozdíl mezi nemožností a malou pravděpodobností, resp. mezi jistotou a velkou pravděpodobností), zatímco táž změna pravděpodobnosti ve středním pásmu má na změnu rozhodovací váhy výrazně menší vliv.

Experimenty zaměřené na analýzu individuální volby se věnují převážně chování individuálních ekonomických aktérů v riskantních a nejistých situacích. Příkladem jsou tzv. loterie (lottery-choice experiments). Existuje celá řada modifikací tohoto experimentu, ve většině však jsou účastníkům v určité podobě předkládány investiční nabídky obsahující možný zisk a pravděpodobnost dosažení tohoto zisku. Následně je sledováno rozhodování účastníků.

Teorie her

Teorie her je termín používaný pro řadu matematických modelů interakce racionálně jednajících aktérů. Ekonomické jednání je z pohledu teorie her viděno v podobě jakési hry, v níž optimální rozhodnutí ekonomického aktéra (hráče) je také závislé na očekávaném rozhodnutí ostatních jedinců (hráčů). Systematicky se teorií her začali ve čtyřicátých letech zabývat John von Neumann a Oscar Morgenstern a za první publikaci na toto téma lze považovat *Theory of Games and Economic Behavior* z roku 1944. V dnešní době již teorie her patří k etablovaným vědním disciplínám a právě na teorii her je postavena jedna skupina ekonomických experimentů. (Davis, Holt 1993)

Herní experimenty se často snaží objasnit problém koordinace jednání nebo vyjednávání, vždy je však v těchto experimentech přítomno základní dilema hráčů: spolupracovat či nespolupracovat. Experimentální studie ukazují, že výskyt kooperativního chování je závislý na počtu účastníků hry (s větším počtem se kooperace snižuje), na počtu opakování (s opakováním roste kooperace), na výši zisku (pokud ostatní kooperují) a na výši ztráty (pokud ostatní nekooperují) (Gregor 2005). Situace se ovšem komplikuje v případě, kdy hráčům omezené informace vůbec nedovolují jednat racionálně.

Experimenty založené na teorii her jsou obvykle uplatňovány k řešení problémů veřejných statků, jejichž produkci trh nemůže nijak podněcovat, neboť nedělitelnost spotřeby veřejných statků neumožňuje vyloučit ze spotřeby subjekt, který nezapltil požadovanou cenu. V těchto typech experimentů hraje u rozhodování účastníků roli nejen sebezájem a rozhodovací náklady, ale i nesobecké motivy jako altruismus a spravedlnost (fairness). Jako příklad lze uvést experimenty týkající se poskytování příspěvků na kolektivní statky. V takovém případě je možno sledovat, za jakých podmínek budou účastníci dobrovolně přispívat na kolektivní statky a naopak (Gregor 2005).

Experimenty modelující trh

Hlavním cílem tržních experimentů je odhalit faktory, které vedou k tržní efektivitě. Předpokladem vysoké efektivity trhů je dostatečná flexibilita ceny a dobré informace o jejím vývoji. Naopak neefektivitu trhů často způsobuje nedokonalá konkurence

a asymetrické rozložení informací. Právě *asymetričností informací* se zabývá jedna skupina tržních experimentů. V průběhu experimentu dostanou pouze někteří účastníci určité informace k dispozici a ostatní účastníci jsou o tyto informace ochuzeni. Za této situace se pak sleduje chování trhu a vývoj cen. Tento druh experimentů je užitečný zejména v případech, kdy vlivem ekonomické disparity dochází na trhu ke vzniku několika rovnovážných stavů.

Další skupinu tržních experimentů představují *aukční experimenty* (Kagel, Roth 1995; Smith 2000). Aukcí existuje několik základních forem (dvojná aukce, clearinghouse, anglická aukce, holandská aukce atd.), z nichž obvykle ty nejjednodušší jsou aplikovány každodenně, například při dražbách obrazů, deregulacích, privatizacích přírodních monopolů, prodeji vládních obligací, apod. Během aukčních experimentů je zpravidla sledováno, zda rovnovážná cena dosažená během experimentu odpovídá teoretickému rovnovážnému bodu na dokonale konkurenčním trhu. Samotný experiment probíhá tak, že experimentátor přidělí kupcům soukromé hodnoty draženého předmětu a vybere aukční metodu tak, jako by tomu bylo v praxi.

Vernon Smith, jenž položil základy experimentální ekonomie, se zabýval aukčními experimenty. Pro první experimenty používal zejména metodu tzv. dvojná aukce (double-auction), jež se v praxi používají na burze cenných papírů nebo komodit. Účastníky experimentu rozdělil na kupce a prodejce a přidělil každému „rezervační ceny“, které pocházely z určitého statistického rozdělení a zůstaly soukromou informací jednotlivých účastníků. Účastníci při aukci ohlašují nabídky koupě či prodeje pouhým zvednutím ruky a vyslovením ceny nezávazně na ostatních účastnících a stejně tak se dává najevo přijetí některé z nabídek koupě či prodeje jednoho z dalších účastníků. Účastníci, kteří se takto dohodnou na ceně, už v daném kole dále neobchodují a pokračuje se až do chvíle, kdy nabídky již nevedou k uzavírání žádných obchodů. Po skončení daného kola se ihned zahájí kolo následující, v kterém všichni prodejci mají opět novou jednotku zboží k prodeji a všichni kupci mají opět možnost jednu jednotku koupit. Důležitým detailem je, že žádný z účastníků nemá při experimentu informace, z kterých by mohl předem odhadnout rovnovážnou cenu na trhu – každý zná pouze svoji soukromou cenu, nad kterou nesmí koupit, nebo pod kterou nesmí prodat.

V. Smith spolu se svým kolegou Ch. Plottem později pravidla tohoto experimentu různě obměňovali, např. účastníci experimentu mohli nabídku učinit pouze jednou během jednoho kola. Zároveň také kombinovali různé standardní i nestandardní aukční metody s různými charakteristikami kupců (jejich počtem, averzí k riziku, statistickým rozdělením jejich hodnot, atd.) a porovnávali výsledky experimentů s teoretickými predikcemi. To pak Smithovi pomohlo odhadnout, jaký výsledek by tyto aukce měly v praxi.

Experimentální metody

Hlavními výhodami každé laboratorní experimentální metody je *opakovatelnost* experimentu a *kontrola* ovlivňujících faktorů (Davis, Holt 1993). Opakovatelnost umožňuje jakémukoliv výzkumníkovi dle instrukcí opakovat experiment a nezávisle verifikovat výsledky. U terénních výzkumů je opakovatelnost často velmi obtížná, neboť data byla sesbírána v unikátních časových i prostorových podmínkách. Opakování terénního výzkumu by také bylo provázeno nemalými finančními náklady. Další výhodou laboratorních experimentů je možnost kontrolovat laboratorní podmínky a zároveň je podle potřeby měnit, a tak na základě sledování ekonomického chování a fungování trhu hodnotit alternativní teorie a přístupy. Podobná kontrola je u terénních výzkumů komplikovaná a jakákoliv manipulace se vstupními proměnnými je téměř vyloučena.

Laboratorní experimenty nejsou samozřejmě všelékem pro problémy ekonomického výzkumu a mají své hranice. Experimenty sice poskytují relativně dobrou kontrolu ovlivňujících faktorů, ovšem otázkou zůstává, zda v laboratořích pozorované chování odpovídá realitě. Jednu z výhrad, kterou experimentálním ekonomům kritici namítají, představuje fakt, že účastníky experimentů jsou studenti vysokých škol, a jednání těchto studentů může být značně odlišné od jednání skutečných ekonomických aktérů. Tomuto problému se V. Smith a Ch. Plott snaží čelit zapojováním odborníků do experimentů⁵². Dalším problémem experimentů je zjednodušování. Aby mohl být urči-

tý problém zkoumán za pomoci experimentu, je nutné poměrně komplikované prostředí trhu přizpůsobit experimentálním podmínkám. Výsledky získané v takto zjednodušených podmínkách už ovšem v reálných podmínkách nemusí být platné. Na druhé straně ovšem lze říct, že pokud teorie selže v takto zjednodušených podmínkách, jak by mohla fungovat ve složitých reálných podmínkách (Davis, Holt 1993).

Nemalou skupinu problémů, které musí experimentální ekonomové řešit, představují technické problémy spojené s realizací experimentů, stejně jako otázka, jak účinně motivovat účastníky experimentu k výkonu podobnému jako v reálném světě. Souhrnně lze popis samotného experimentu a specifikaci jeho průběhu nazvat experimentálním designem.

Experimentální design

Pokud se snažíme vytvořit správný experimentální design, měli bychom se držet několika zásad. V prvé řadě bychom měli dodržovat přesně předem definovaná standardizovaná *procedurální pravidla*, protože jedině tak může být zajištěna nezávislá opakovatelnost experimentu. Pro zajištění kontroly podmínek je pak nutná správná *motivace*, *nezaujatost* a *porovnávání*. Důležité je však také sledovat *podobnost* se skutečným ekonomickým prostředím, tedy návaznost experimentálního prostředí na reálné ekonomické procesy. (Davis, Holt 1993; Kagel, Roth 1995)

Otázka *motivace* účastníků experimentů byla na poli experimentální ekonomie hojně diskutována. Většina experimentů se uchyluje k jisté míře odměny za aktivní účast v experimentu, přičemž nejčastěji se tato odměna skládá ze dvou částí. První část tvoří paušální odměna za účast, která by měla zajistit spolehlivost a pozornost během četných instrukcí. Další část odměny závisí na chování během hry, tedy na tom, kolik si účastník během hry vydělá, a umožňuje řídit motivaci účastníka během celého experimentu. Odměna je vyplácena v penězích, protože u peněz nehrozí přesycení (na rozdíl od čokoládových tyčinek). Doporučuje se také, aby byly zisky a ztráty během hry účastníkům sdělovány ve skutečné hodnotě pozdější případné odměny, a ne v jakési

---

⁵² V. Smith spolu s Ch. Plottem vyvinuli metodu testování tzv. vzdušným tunelem, která slouží k hodnocení tržních a aukčních mechanismů navržených pro praxi. Tyto komplikované mechanismy, jejichž predikce úspěšnosti je problematická, jsou nejprve testovány experimentálně se studenty, následně s odborníky v daném oboru, a teprve potom jsou uvedeny do praxe.

laboratorní měně, která by mohla deformovat investiční chování. Velmi důležité také je, aby informace o výdělku účastníka zůstaly jiným účastníkům skryty.

K určitým obtížím může dojít i při rekrutaci respondentů, většinou se totiž u experimentu předpokládá, že se účastníci neznají a že si nebudou vyměňovat zkušenosti z experimentů. Jako nevhodná se také ukazuje role pozorujícího asistenta během sezení. Ten sice může zodpovědět případné dotazy, avšak ovlivňuje také chování účastníků. V dnešní době jsou experimenty nejčastěji prováděny v laboratořích vybavených počítačovou technikou, která zajišťuje snadnou kontrolu chování a zároveň umožňuje snadno zprostředkovat účastníkům informace, které ostatním zůstanou skryté.

Při přípravě experimentu by experimentátor měl věnovat pozornost pěti základním zásadám, jejichž nedodržení může vést k fatálním chybám, které mohou být odstraněny pouze před začátkem sběru dat (Davis, Holt 1993). Patří sem tyto zásady:

- kompletní a nezaujaté instrukce;
- motivující finanční odměna;
- stanovení určité výchozí situace, která umožní srovnání výsledků;
- nedělat příliš mnoho změn najednou v průběhu experimentu a zaměřit se na určitý problém;
- výběr vhodného stupně institucionální komplexity vzhledem k problému, který má být zkoumán (např. nezjednodušovat příliš experiment vzhledem k reálné situaci).

Davis, D. D., C. A. Holt. 1993. *Experimental Economics*. Princeton, N. J.: Princeton University Press.

Gregor, M. 2005. *Nová politická ekonomie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.

Holt, C. A. 2006. *Markets, Games, and Strategic Behavior*. Addison-Wesley.

Kagel, J. H., A. E. Roth. 1995. *The Handbook of Experimental Economics*, Princeton: Princeton University Press, 721.

Skořepa, M. 2005. *Rozhodování jednotlivce. Teorie a skutečnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum.

Smith, V. L. 2000. *Bargaining and Market Behavior: Essay in Experimental Economics*. New York : Cambridge University Press.

Chamberlin, E. H. 1948. „An Experimental Imperfect Market.“ *Journal of Political Economy* 56: 95–108.

Hommel, C., J. Sonnemans, J. Tuinstra, H. van de Velden. 2002. *Expectations and Bubbles in Asset Pricing Experiments*. Working Papers. Department of Economics, University of Amsterdam.

Morgan J., H. Orzen, M. Sefton, 2006. „A Laboratory Study of Advertising and Price Competition.“ *European Economic Review* 50: 323–347.

Morgan J., H. Orzen, M. Sefton, 2006. „An Experimental Study of Price Dispersion.“ *Games and Economic Behavior* 54: 34–158.

Henrik Orzen, H., M. Sefton. 2006. An Experiment on Spatial Price Competition. *CeDEx Discussion Paper No. 2006–14*. Centre for Decision Research and Experimental Economics.

Příloha 2

Instrukce k experimentu

Dobrý den,

vítáme Vás na webových stránkách výzkumu chování na trhu s bydlením a zveme Vás k účasti na tomto výzkumu. Tento výzkum byl připraven pracovníky Sociologického ústavu AV ČR a jeho výsledky mají posloužit k řešení grantového úkolu týkajícího se specifik bydlení v hlavním městě Praze. Na této stránce jsou obsaženy všechny potřebné instrukce nutné pro kvalifikované zapojení do výzkumu. Jelikož po započetí výzkumu již nebude možné se na tuto stránku vrátit, doporučujeme Vám, abyste si v závěru stáhl(a) příložený *pdf* soubor obsahující tyto instrukce do zvláštního souboru na Vašem počítači, nebo si tyto instrukce před započítím výzkumu vytiskl(a).

Cílem tohoto výzkumu je zachytit Vaše pravděpodobné jednání při zajišťování samostatného bydlení po skončení Vašich studií a nástupu do zaměstnání (podnikání), přičemž pouze z důvodu zjednodušení předpokládáme, že celý proces hledání Vašeho samostatného bydlení začne již v lednu příštího roku (tedy v lednu roku 2008) a že budete hledat byt v Praze.

V průběhu následujících 28 kol Vás budeme informovat o základních parametrech, které jsou důležité pro Vaše rozhodování – tedy o Vašich příjmech, o vývoji cen bytů i nájemného v Praze. V prvním kole budete mít možnost si zvolit své první samostatné bydlení ve třech různě velikých bytech, třech různých lokalitách a budete si také moci zvolit tzv. právní vztah k bydlení, tj. zdali budete vlastníkem nebo nájemníkem vybraného bytu. V každém následujícím kole se pak budete moci přestěhovat do jiné lokality, z menších bytů do větších, i naopak, nebo se přestěhovat z nájmu do vlastního, či naopak. Podmínkou ovšem je, že se vždy bude jednat o Vaše samostatné bydlení, což znamená, že ve vybraném bytě budete bydlet buď sám(a), nebo se svým partnerem (partnerkou), a nikoliv s dalšími příbuznými, kolegy či spolužáky. Je možné, že v reálném životě budete nějakou dobu, a to i po skončení studia, volit formu spolubydlení nebo bydlení u příbuzných (rodičů), ale pro účel tohoto výzkumu, prosím, od

této doby odhlédněte a začněte tento výzkum jakoby od chvíle, kdy se již skutečně budete chtít plně osamostatnit ve Vašem bydlení.

V prvním i ve všech následujících kolech byste si měl(a) vybrat takový byt, který se svým umístěním, rozlohou, stářím a právním typem nejvíce blíží tomu, který byste si pravděpodobně vybral(a) v dané chvíli i v reálném životě. Jedná se přirozeně o zjednodušení, jelikož toto bydlení musí být v Praze a musí to být byt (nikoliv rodinný dům), umístěný navíc pouze ve třech možných pražských lokalitách; zkuste ovšem toto omezení do Vašich reálných plánů nějakým způsobem zapracovat. Každé z následujících 28 kol (fází) výzkumu odpovídá šesti měsícům Vašeho budoucího života a celkem se tedy na našem simulovaném trhu s bydlením v Praze budete pohybovat 14 let (od prvního pololetí roku 2008 do konce roku 2021). Na začátku si budete moci vybrat, zdali budete hledat bydlení sám(a) nebo společně se svým partnerem/partnerkou. Po této volbě už ovšem nebude možné tuto věc změnit. Zvažte proto, prosím, zdali si myslíte, že v průběhu 14 let po osamostatnění (po dokončení studia, resp. po odchodu z bydlení u příbuzných či spolubydlení) budete hledat a zajišťovat si samostatné bydlení spíše sám(a) nebo naopak spíše s partnerem/partnerkou. Bydlení je nákladná záležitost, a i když stálého partnera/partnerku v současnosti možná ještě nemáte, je možné, že očekáváte, že své samostatné bydlení budete hledat již spíše ve dvou a nikoliv sám(a). Konečné rozhodnutí o tom, jak vstoupíte do výzkumu, je ovšem zcela na Vás.

Bylo by velmi nákladné připravit takový scénář výzkumu, který by umožnil plně kopírovat reálnou situaci v celé její složitosti, proto se například pro účel tohoto výzkumu nebudete moci v průběhu celých 14 let budoucího života odstěhovat z Prahy, zvolit bydlení v rodinném domě a zejména pak Vaše domácnost bude omezena pouze na Vás a případně Vašeho partnera/partnerku. Uvědomujeme si, jak je důležité při volbě bydlení i plánování založení rodiny. Vzhledem k tomu, že ovšem založení rodiny a narození dětí je tak individuální proces, který by bylo pro nás velmi obtížné zapracovat do simulací, bylo nutné předpokládat, že se Vaše domácnost nezmění, nerozšíří. Budete tedy hledat bydlení pouze pro Vás či pro Vás a Vašeho partnera/partnerku, a pro účel tohoto výzkumu budete předpokládat, že prozatím neplánujete mít děti. Přestože jsou ve výzkumu obsažena tato mnohá zjednodušení, snažte se co nejvíce se ve svém rozhodování přiblížit Vaším skutečným očekáváním.

Představte si tedy situaci, že máte dokončenou školu, začnete pracovat a rozhodnete si v Praze hledat byt pro samostatné bydlení, tj. odcházíte od rodičů, z kolejí, podnájmů, spolubydlení (sdílení nájemního bytu spolu s kamarády). Toto je výchozí situace celého výzkumu. Ještě než začneme, musíte si ovšem zodpovědět následující otázky:

Až se rozhodnete hledat si samostatné bydlení, budete si ho pravděpodobně hledat sám/sama nebo s partnerem/partnerkou? Při odpovědi berte v úvahu, že pak v průběhu celých simulovaných 14 let Vašeho budoucího života nebude možné tuto prvotní volbu změnit, a proto zohledněte skutečnost, zdali si myslíte, že v průběhu budoucích 14 let budete hledat samostatné bydlení spíše jen pro sebe nebo spíše se svým, byť budoucím stálým partnerem/partnerkou. V případě, že se rozhodnete hledat bydlení „ve dvou“, budete mít také k dispozici příjem za dvě osoby.

- Budu volit samostatné bydlení pouze sám pro sebe
- Budu volit samostatné bydlení pro sebe i partnera/partnerku

Až dokončíte školu, jaký druh zaměstnání/podnikání budete asi volit? Budete spíše pracovat v nepodnikatelské (veřejné) sféře, kde Váš nástupní plat i jeho budoucí růst budou spíše nižší, ale na druhou stranu budete mít jistotu zaměstnání a relativně stabilní příjem neovlivněný výkyvy hospodářství? Nebo budete pracovat spíše v komerční sféře (případně podnikat), kde je počáteční plat vyšší a kde mohou Vaše příjmy i relativně rychle růst, avšak jistota zaměstnání je menší a zároveň vyšší Vašich příjmů bude do velké míry ovlivňovat vývoj celého hospodářství (příjmy se mohou tedy i velmi prudce snížit)? Účastníte-li se výzkumu „za dva“ (tedy i za partnera/partnerku), pak budeme předpokládat, že Váš partner/partnerka bude mít podobné preference týkající se budoucího zaměstnání/podnikání jako Vy.

- Práce v nepodnikatelské sféře
- Práce v komerční sféře

Nyní si, prosím, pečlivě přečtete následující instrukce k průběhu výzkumu.

1. kolo

V prvním kole Vám, podle Vašeho rozhodnutí v úvodu, dáme informaci o **celkovém čistém příjmu ze zaměstnání či podnikání** (po odečtu všech povinných odvodů a daní) pro Vás či souhrnně pro Vás a Vašeho partnera/partnerku. Tento čistý příjem bude ještě následně snížen o prostředky nutné na základní spotřebu (potraviny, ošacení atd.) a se zbytkem finančních prostředků budete moci naložit podle Vašeho uvážení (využít na bydlení či spořit). V prvním kole také dostanete **počáteční vklad na účet Vašich úspor ve výši 300.000,- Kč** na osobu (rozhodujete-li ve výzkumu „za dva“, pak úhrn 600.000,- Kč), což představuje buď dar od Vašich rodičů, příbuzných nebo Vaše vlastní úspory do doby dokončení studia a hledání samostatného bydlení. Berte ovšem v úvahu, že v budoucnu již nebudete moci počítat při zajišťování Vašeho bydlení s žádnou jinou výpomocí rodiny a Vaše úspory či bohatství se pak budou odvíjet pouze od Vaší (a případně Vašeho partnera/partnerky) vlastní ekonomické aktivity. Prostřednictvím přehledné tabulky Vám bude následně předložena **nabídka Vašeho možného prvního samostatného bydlení: nájemních bytů i bytů v osobním vlastnictví, a to ve velikosti od 1+1 do 4+1**. Byt 1+1 má 38 m² podlahové plochy, byt 2+1 57 m², byt 3+1 73 m² a byt 4+1 88 m². Ke každé velikostní kategorii bytů si navíc budete moci vybrat lokalitu a druh zástavby, a to ve třech možných alternativách:

- byt v panelovém domě na sídlišti v Hájích;
- byt v cihlovém domě ve Vršovicích;
- byt v novostavbě ve Vysočanech.

U každého typu bytu bude uvedena jak **výše nájemného (pro variantu nájmu), tak cena bytu (pro variantu koupě bytu do osobního vlastnictví)**; vedle toho budete mít i informaci o výši tzv. poplatků, tj. úhrad za služby spojené s užíváním bytu (energie, topení, voda atd.). U bytů v osobním vlastnictví budete mít navíc k dispozici informaci o výši příspěvku do fondu oprav, který povinně hradí všichni vlastníci bytů do společného fondu na opravy a modernizaci bytového domu. Zároveň Vás budeme informovat o výši **aktuální úrokové sazby u standardních hypotečních úvěrů**, který můžete užít na koupi Vámi zvoleného bytu v osobním vlastnictví – pro zjednodušení nabízíme pouze úvěr se splatností 20 let a s fixací úrokové sazby na jeden rok. Poslední informací bude **výše úročení Vašich úspor** a rovněž **výše penále** v případě, že byste nesplácel svůj dluh

vůči bance, která Vám poskytla hypoteční úvěr. ***Je důležité, že nesplácet svůj dluh vůči bance (stejně jako dlužit na nájemném), resp. splácet jen jeho část (resp. hradit jen část nájemného), můžete maximálně jeden rok (v průběhu dvou půlročních fází simulace); nesplatíte-li svůj dluh během této doby, pak budete muset celou simulaci zakončit neúspěšně a ztratíte právo na odměnu plynoucí z účasti v tomto výzkumu.***

Veškeré výše uvedené informace budou zobrazeny na jedné stránce. Celkem Vám na této stránce bude tedy nabídnuto 12 možností prvního bydlení, včetně informace o nákladech spojených s každou variantou bydlení. Na této stránce bude k dispozici rovněž tzv. hypoteční kalkulátor, pomocí kterého si můžete spočítat výši měsíční splátky hypotečního úvěru, pokud uvažujete o koupi vlastního bydlení. Při koupi bytu do osobního vlastnictví můžete využít buď hypoteční úvěr kryjící 100 % hodnoty nemovitosti, nebo hypoteční úvěr kryjící menší část hodnoty nemovitosti a zbývající rozdíl hradit z vlastních úspor – toto rozhodnutí je v prvním kole, stejně jako ve všech následujících půlročních kolech, zcela na Vás. Výši hypotečního úvěru si však smíte snížit maximálně o zůstatek na Vašem účtu úspor. V případě, že si vyberete variantu bydlení v nájmu, pak počáteční úspory (300 000,- Kč na osobu) a veškeré další úspory realizované z Vašeho příjmu po odečtu nákladů na nezbytnou spotřebu budou akumulovány na jednom úročeném účtu úspor.

Ve chvíli, kdy se po zvážení svých finančních možností a Vaší osobní strategie (preferencí) v oblasti bydlení rozhodnete pro určité bydlení, označíte svou volbu a kliknete na tlačítko „**vybrat bydlení**“. Následně se Vám zobrazí **potvrzovací stránka**, na které bude Vaše rozhodnutí rekapitulováno – bude uvedena Vaše volba bydlení včetně výdajů na bydlení, Vašich příjmů a další podstatné informace. **Změníte-li při této rekapitulaci názor, můžete se ještě vrátit zpět na rozhodovací stránku a vybrat jinou variantu bydlení. Naopak kliknutím na tlačítko „potvrdit“ se definitivně dostáváte do dalšího kola výzkumu a k Vašemu předcházejícímu rozhodnutí již nebude možné se vrátit.**

Pokud se rozhodnete pro nájemní bydlení, každý měsíc z šesti měsíců první fáze výzkumu Vám z příjmu (po odečtu povinných odvodů, daní i výdajů na nezbytnou spotřebu) bude strháváno nájemné a poplatky za energii. Pokud se rozhodnete pro vlastní bydlení, každý měsíc z šesti měsíců první fáze výzkumu Vám z příjmu bude

strhávána splátka hypotečního úvěru, příspěvek do fondu oprav a poplatky za energii. Zbývající příjem bude pro Vás představovat úspory, a bude proto akumulován na úročeném účtu úspor. Na konci kola Vám na tomto účtu bude vždy připsán úrok podle aktuálního úročení úspor.

Jestliže ze svých příjmů nebudete schopeni zaplatit poplatky, splátky hypotéky, příspěvek do fondu oprav nebo nájemné u Vámi vybraného bytu, a tudíž se dostanete do dluhu, bude Vám vyměřeno **penále, které činí 0,05 % z dluhu za každý den jeho nesplacení. JESTLIŽE NEBUDETE SCHOPEN(A) UHRADIT SVŮJ DLUH DVĚ PO SOBĚ NÁSLEDUJÍCÍ OBDOBÍ, VÝZKUM JE UKONČEN A VY NEBUDETE MÍT MOŽNOST POKRAČOVAT.**

2. až 28. kolo

V následujících kolech se Vám vždy nejdříve otevře stránka s rekapitulací Vaší aktuální situace – informace o Vašich úsporách, výši Vašeho nesplaceného dluhu z hypotečního úvěru i o ceně, za kterou byste mohl Váš byt aktuálně prodat (rozhodli-li jste se pro variantu vlastního bydlení). Na této stránce budou uvedeny i grafy zobrazující průměrný vývoj cen bytů a nájmu v Praze od prvního kola do kola aktuálního.

Na další stránce Vám pak předložíme opět kompletní **nabídku nájemních bytů i bytů v osobním vlastnictví**, včetně všech informací o **nákladech na bydlení**, stejně jako informace o Vašem **aktuálním čistém příjmu, úsporách, úročení hypotečních úvěrů i úročení Vašich úspor**. Budete tak moci buď zůstat ve Vámi vybraném bydlení, nebo své bydlení, dle své aktuální příjmové situace i vlastní strategie (preferencí) v oblasti bydlení, vyměnit za jiné.

Pokud se rozhodnete zůstat ve stejném nájemním či vlastnickém bydlení, pak Vám bude opět každý měsíc z šesti měsíců dalšího kola z příjmu strhávána splátka hypotečního úvěru, příspěvek do fondu oprav a poplatky za energii, u nájemního bydlení aktuální nájemné a poplatky za energii. Pokud se rozhodnete pro jiné nájemní bydlení, pak Vám bude každý měsíc z šesti měsíců tohoto kola z příjmu strháváno nové nájemné a nové poplatky za energii. Pokud se rozhodnete pro odchod z nájmu do vlastního byd-

lení, na nákup nemovitosti budou použity Vaše úspory (pokud zvolíte „použití úspory ke snížení hypotečního úvěru“) a zbytek ceny bude hrazen hypotečním úvěrem, nebo celou koupi bytu můžete hradit pouze z hypotečního úvěru. Následně Vám každý měsíc z šesti měsíců tohoto kola bude z příjmu strhávána splátka hypotečního úvěru, příspěvek do fondu oprav a poplatky za energii.

Pokud již bydlíte ve vlastním bydlení a rozhodnete se pro *jiné vlastní bydlení (například větší či menší byt či jinou lokalitu)*, pak Váš byt bude prodán za aktuální tržní cenu, z utřžené částky budou *odečteny transakční náklady (5 % z ceny bytu)* a bude splacen původní hypoteční úvěr. Zbytek utřžené částky po splacení zbývajících hodnoty úvěru Vám bude započten do Vašich úspor. Pro koupi nového bytu pak budete moci opět využít svých úspor (pokud zvolíte „použití úspory ke snížení hypotečního úvěru“) nebo jej hradit výhradně hypotečním úvěrem kryjícím 100 % tržní ceny nemovitosti. Následně Vám každý měsíc z šesti měsíců tohoto kola z příjmu bude strhávána nová splátka hypotečního úvěru (podle jeho výše), příspěvek do fondu oprav a poplatky za energii.

Pokud se rozhodnete pro *odchod z vlastnického bydlení do bydlení nájemního*, Váš byt bude prodán za aktuální tržní cenu, budou odečteny *transakční náklady (5 % z ceny bytu)* a ze zbývajících částky bude prioritně splacena zbývajících hodnota hypotečního úvěru; zbývajících část utržené částky za prodej bytu Vám bude započtena do Vašich úspor. Následně Vám každý měsíc z šesti měsíců tohoto kola bude z příjmu strháváno nové nájemné a nové poplatky za energii.

V každé fázi rozhodování budete muset své rozhodování opět potvrdit na potvrzovací stránce. Pokud si své rozhodnutí rozmyslíte, budete se před potvrzením moci vrátit na rozhodovací stránku. Pokud ovšem své rozhodnutí potvrdíte i na potvrzovací stránce, nebude možné je už znovu změnit.

Po ukončení roční fixace úrokové sazby u hypotečních úvěrů, tj. každé druhé kolo, budete mít možnost splatit část nebo celou zbývajících hodnotu Vašeho dluhu z hypotečního úvěru, a to pouze z Vašich úspor (tj. na umoření dluhu můžete využít jen zůstatek na Vašem účtu úspor). Jestliže ze svých příjmů nebudete schopni zaplatit poplatky, splátky hypotéky, příspěvek do fondu oprav nebo nájemné u Vámi vybraného bytu,

a tudíž se dostanete do dluhu, bude Vám vyměřeno penále, které činí 0,05 % z dluhu za každý den jeho nesplacení. **JESTLIŽE NEBUDETE SCHOPEN(A) UHRADIT SVŮJ DLUH DVĚ PO SOBĚ NÁSLEDUJÍCÍ OBDOBÍ, VÝZKUM JE UKONČEN A VY NEBUDETE MÍT MOŽNOST POKRACOVAT.**

Celý výzkum končí **28. kolem**. Po ukončení 28. kola se Vám zobrazí informace o tom, jakým způsobem si můžete vyzvednout finanční odměnu.

Zodpovězte, prosím, následující tři otázky, jež ověřují znalost pravidel pro účast v tomto výzkumu!

1. Vaše úspory činí 200 000 Kč, Váš čistý měsíční příjem je 18 000 Kč a Vy byste rád(a) přešel(a) z nájemního do vlastního bydlení. Vámi preferovaný byt stojí 1 200 000 Kč. Můžete použít hypoteční úvěr? Pokud ano, pak jak vysoký může být tento úvěr?

- Ano, můžu použít hypoteční úvěr, a to buď na rozdíl mezi tržní cenou vybraného bytu a hodnotou mých úspor, tedy na zbývajících 1 000 000 Kč, nebo na celou potřebnou částku 1 200 000 Kč; můj měsíční příjem by ovšem měl být dostatečný ke krytí všech nákladů.
- Ano, můžu použít hypoteční úvěr, avšak pouze ve výši rozdílu mezi tržní cenou vybraného bytu a hodnotou mých úspor, tedy ve výši 1 000 000 Kč (moje úspory se automaticky používají při této volbě bydlení na umoření části úvěru); můj měsíční příjem by přitom měl být dostatečný ke krytí všech nákladů.
- Ne, pokud je můj čistý měsíční příjem nižší než 20 000 Kč, nemám nárok na hypoteční úvěr.
- Ne, hypoteční úvěr smí maximálně krýt 80 % tržní ceny nemovitosti, tj. moje úspory by musely být minimálně 240 000 Kč.

2. Za jakých podmínek je možné splatit část nebo celý zůstatek hypotečního úvěru z uspořené prostředků?

- Není možné úvěr umořovat z vlastních úspor.
- Úvěr je možné částečně, nebo zcela splatit (umořit) vždy po pěti letech, tj. po uplynutí pětileté fixace úrokové sazby z úvěru.

- Úvěr je možné částečně, nebo zcela splatit (umořit) vždy po roce, tj. po uplynutí roční fixace úrokové sazby z úvěru.
- Úvěr je možné částečně, nebo zcela splatit v každém kole výzkumu.

3. *Jestliže se rozhodnete odejít z jednoho vlastnického bydlení do jiného vlastnického bydlení, s jakou výší dodatečných nákladů takové transakce musíte počítat?*

- Nejsou zde žádné dodatečné náklady.
- Dodatečné transakční náklady činí 1 % z prodejní ceny původního bytu.
- Dodatečné transakční náklady činí 3 % z prodejní ceny původního bytu.
- Dodatečné transakční náklady činí 5 % z prodejní ceny původního bytu.

Pokud jste nebyl(a) schopen(a) tyto otázky zodpovědět správně, přečtěte si, prosím, znovu instrukce. Jestliže i po opětovném přečtení stále cítíte, že Vám instrukce nejsou úplně jasné, neprodleně nás kontaktujte na e-mailu martina.mikeszova@soc.cas.cz nebo na telefonu 222 221 655.

Do výzkumu se můžete zapojit pouze Vy a pouze s využitím přihlašovacího hesla, které Vám bylo zasláno e-mailem. Všechna kola výzkumu (28 kol) můžete absolvovat najednou, nebo i po částech; můžete tedy výzkum přerušit a pokračovat v něm později, následující den (po přihlášení se dostanete na místo, kde jste před přerušením skončil). ***Výzkum je nutné ovšem dokončit do pondělí 26. 11. 2007 v 18.00 hodin a odměnu za účast ve výzkumu je možné si vyzvednout pouze do pátku 30. 11. 2007 do 18.00 hodin!***

Prosíme Vás, abyste se výzkumu zúčastnil(a) seriózně a snažil(a) se jednat tak, jak byste, i přes jistá omezení, pravděpodobně jednal(a) i ve skutečnosti. Je důležité, abyste nikomu jinému neprozrazoval(a) informace o průběhu výzkumu!

Na závěr této úvodní části nám, prosím, odpovězte na následující otázku ohledně Vašeho bydlení.

V jakém typu bydlení bydlíte v současné době?

- u rodičů (či jiných příbuzných), na studentské koleji, ubytovně;
- spolu s přáteli v pronajatém bytě („spolubydlení“), v podnájmu;
- sám (s partnerem/partnerkou) v nájmu;
- sám (s partnerem/partnerkou) ve vlastním bytě;
- sám (s partnerem/partnerkou) v bytě, který patří rodičům, příp. jiným příbuzným;
- jiný typ bydlení.

DĚKUJEME VÁM VELMI ZA ÚČAST V TOMTO VÝZKUMU